

Forskning skal debatteres – ikke formidles

Af Maja Horst

Indlæg ved videnskabsjournalisternes forårskonference om forskningsformidling, Københavns Universitet, d. 18. maj 2004.

Der er ingen tvivl om at forskningsformidling pt. opfattes som vigtigt og væsentligt – noget, der skal gøres noget mere ved. Hvem kan også være uenig i at det er godt at sprede viden og udbrede kendskabet til forskning. Viden er per definition et væsentligt velfærdsgode i videnssamfundet, og en hurtigere og bedre formidling af forskningsviden bør vel lede til bedre anvendelse og mange andre fordele. Det er derfor ikke mærkeligt, at der er bred enighed om behovet for formidling af forskning. Alligevel vil jeg benytte anledningen til at spørge lidt kritisk til denne enighed, og jeg vil hævde at enigheden hviler på mindst tre problematiske antagelser: For det første at formidling er et nyt fænomen, for det andet at forskerne ikke formidler en hel masse, og for det tredje at formidling af forskning automatisk fører til anvendelse i samfundet.

Et nærmere eftersyn af disse påstande peger i mine øjne på nogle problematikker omkring forskningsformidling som bør overvejes. Og det tyder også på, at den store interesse i forskningsformidling formentlig slet ikke skal findes i manglen på formidling men i det forhold at forskningens samfundsmæssige rolle er under forandring. Videnskaben har mistet sin traditionelle autoritet og det medfører krav om at forskningens legitimitet skabes på nye måder – for eksempel gennem formidling til offentligheden.

Som indledningsvist antydtes præsenteres kravet om forskningsformidling ofte som om, der var tale om et nyt fænomen. Forskning har indtil nu været en isoleret foreteelse, der foregik i elfenbenstårnet bag lukkede døre, hvortil der kun var adgang for de indviede. Det er ganske simpelt en forkert antagelse, som hverken gælder i det korte eller lange historiske perspektiv. For 100 år siden var det fx kutyme at disputatsforsvar blev grundigt refereret i næste dags aviser, med detaljeret redegørelse for videnskabelige påstande og argumenter. Generelt må man sige, at videnskabsmænd lige siden fremkomsten af den moderne videnskab har bidraget aktivt til samfundsdebatten, både ved at fortælle om egen forsk-

ning, men også ved at deltage aktivt i den politiske debat om, hvordan samfundet skulle indrettes.

For det andet er der antagelsen om, at forskerne ikke formidler. Det er i mine øjne også en misforstået kritik. De fleste offentligt ansatte forskere formidler stort set deres forskning hver eneste dag. Det interessante spørgsmål i den forbindelse er, hvilke former for formidling, der tæller med. Medregner vi undervisningen, som for universitetsansatte forskere fylder mindst halvdelen af deres arbejdstid, og hvor forskningsbaseret viden er det afgørende indhold? Medregner vi interaktion med rekviren-ter og interessenter, dvs. den løbende dialog med bestillerne af forskning, som for mange sektor-forskere er en daglig foreteelse? Medregner vi alle de mange gange, forskere optræder som baggrundskilder for journalister og andre formidlere? Medregner vi alle de andre løse og faste netværk, hvori forskere jævnligt fortæller om forskningsbaseret viden?

Det interessante ved disse former for formidling er, at de ikke rigtig tæl-ler. Måske fordi mange af dem er svære at dokumentere for den enkelte forsker – og for den institution, de kommer fra. De er langt hen ad vejen usynlige. Og netop med forestillingen om 'noget for noget', som gennem-syrer den nutidige politiske debat, rejses der et stærkt krav om synlighed. Det er således ikke nok, at forskerne formidler. Det skal også kunne ses, måles og dokumenteres. Dermed kommer diskussionen om forsknings-formidling desværre til at abonnere på en forældet forestilling om forsk-ningsformidling. Med kravet om dokumenteret synlighed er den eneste formidling, der rigtig tæller, nemlig den, hvor forskeren taler og samfun-det lytter. Det vender jeg tilbage til om lidt.

Først vil jeg problematisere den tredje antagelse og hævde at der ikke er nogen nødvendighed sammenhæng mellem formidling og anvendelse af forskningsbaseret viden. Historien er fyldt med eksempler på ny viden, som ikke bliver brugt, selvom den både er brugbar, offentlig og formidlet. Et enkelt eksempel er viden om det sundhedsskadelige i rygning. I det hele taget må man overveje, hvad formålet med forskningsformidling egentlig er. Hvem er målgruppen? Hvorfor skal denne målgruppe vide noget om forskning? Det kan måske nok være fornuftigt at Fru Jensen på Valby Langgade har et overordnet kendskab til forskningens rolle i sam-fundet og til dens vilkår, perspektiver og risici. Men er det virkelig nød-

vendigt, at hun får information om samtlige forskningsfelter i Danmark og deres seneste resultater?

Vi kunne for eksempel spørge, om det er nødvendigt, at hun kender til de sidste nye resultater indenfor den nanoteknologiske forskning? Nanoteknologi handler om udvikling af materialer og strukturer på atomniveau – dvs. med naturens mindste byggesten. Det er et forskningsfelt, som mange har høje forventninger til. På DTU's informative hjemmeside 'science-site' beskrives det hvordan nanoteknologien kan ses som det 21. århundredes revolutionerende teknologi, fordi den kan skabe helt nye materialer og små bitte maskiner der kan forandre fx sygdomsbehandling.

På den baggrund kan man sagtens argumentere for, at det er relevant for Fru Jensen at vide noget om nanoteknologi. Men hvad skal hun vide? Og er hun den eneste relevante målgruppe for forskningsformidling om nanoteknologi? Ser vi på de store anvendelsesmuligheder er der en række andre aktører, som må betragtes som mere relevante end fru Jensen. Her er det mere vigtigt at formidle direkte til de virksomheder og aktører, som har mulighed for at omsætte den forskningsbaserede viden til praktisk anvendelig teknologi, end til den almindelige brede offentlighed.

Ser vi omvendt på de potentielle etiske og sociale problemer med nanoteknologi, er det måske nok relevant at informere Fru Jensen. Men det er en gammeldags forståelse af offentlighed og offentlig kommunikation, hvis man tror, at oplysning gennem medierne automatisk vil transformere Fru Jensen til en velinformeret og reflekterende borger, der er i stand til at forstå og tage stilling til forskning. Selvom denne oplysningsforestilling har været bærende i meget af den traditionelle tænkning om forskningsformidling er den kommet under voldsomt pres i det seneste årti. Den kritiseres for at bygge på en forestilling om 'underskud' hos lægfolk. Lægfolk opfattes som tomme kar og viden forstås som en beholdning af fakta, der så at sige kan hældes i hovedet på lægfolk via information og oplysning fra de vidende eksperter. Modellen kritiseres for at give eksperterne en alt for privilegeret position, samtidig med at den beskriver almindelige mennesker som ufærdige, der først kan blive ordentlige borgere i et videnssamfund når de har tilegnet sig den foreskrevne lærdom. Problemerne med denne asymmetriske model skyldes, at den har en forsimplet og fejlagtig opfattelse af både videnskab og offentlighed.

Med hensyn til dens forestilling om videnskab, så ser modellen bort fra, at videnskab ikke (længere) har monopol på at fremstille viden. I det moderne videns- og risikosamfund kan forskningsbaseret viden ikke længere automatisk opfattes som en uproblematisk løsning på det moderne samfunds problemer. Vi har med de mange kontroverser om fx miljøspørgsmål, kogalskab og kræftbehandling set, hvordan forskere indbyrdes kan være ekstremt uenige om, hvad der skal gælde for sand viden. Vi har med atomkraft, bioteknologi og moderne transportmidler set, hvordan forskningsbaseret viden ikke bare løser problemer, men også skaber en lang række nye problemer. Forskningen kan derfor ikke bare køre videre i sit eget spor, den er nødt til at medtænke det samfund, som den har så stor indflydelse på. Men 'underskuds-modellen' beskriver kun, hvordan offentligheden skal lytte til forskningen – ikke hvordan forskningen skal lytte til offentligheden. Der er tale om monolog, hvor man i stedet burde tale om dialog. Derfor er man internationalt begyndt at tale om 'public engagement with science' – offentlighedens engagement med videnskab – snarere en offentlighedens forståelse af videnskab. I den sammenhæng nævnes de danske konsensuskonferencer ofte som et positivt ideal for en sådan dialog mellem offentlighed og forskning – men dem ser vi ud til fuldstændig at have overset i den aktuelle debat.

Med hensyn til den implicite forståelse af offentlighed i 'underskuds-modellen' bærer den præg af lignende forsimplinger. For det første er begrebet lægfolk et utrolig dårligt begreb. Det eneste lægfolk har til fælles er, at de ikke har nogen specialist-viden om et givet felt, og det er egentlig meget lidt. For det andet er der stor uenighed om formålet med at informere offentligheden. Man burde vende problemstillingen på hovedet og spørge til målgruppernes motiver. Folk interesserer sig for forskningsbaseret viden af vidt forskellige årsager, og de lader sig sjældent informere af viden, som de ikke på forhånd er interesseret i. I min egen forskning om den offentlige debat om bioteknologi er jeg stødt på tre meget forskellige grunde til at lægfolk skal involvere sig i debat om forskning.

For nogen er debatten et middel til oplysning om det sande og det rigtige. For andre er debatten et middel til at finde ud af hvad flertallet synes er legitimt når det gælder forskning og innovation. For atter andre er debatten et middel til at råbe vagt i gevær og sætte en demokratisk stopper for

forskningen. Men der er også en fjerde gruppe, som slet ikke kan se nogen grund til at involvere sig i debatten, fordi de ikke mener de har nogen som helst indflydelse på noget som helst. De opfatter ikke forskning som relevant for et konkret hverdagsliv og har ingen intentioner om at interessere sig for den.

Om fru Jensen på Valby Langgade skal vide noget om nanoteknologisk forskning kan derfor ikke afgøres på forhånd og en gang for alle. Det afhænger af, hvem fru Jensen på Valby Langgade er. Men det afhænger også af udviklingen inden for nanoteknologisk forskning. Lige nu er det et åbent spørgsmål, om nanoteknologi vil medføre revolutionerende ny muligheder. Det eneste, vi kan være sikre på, er, at nanoteknologi, som andre nye forskningsfelter, ikke automatisk er hverken legitim eller illegitim i sig selv. Tvært imod afhænger meget af den måde, den vil blive fortolket og debatteret i fremtiden. I den sammenhæng kan man også provokatorisk spørge om vi kan få for meget formidling. Ser vi på bioteknologien som eksempel kunne man hævde at de mange overdrevne forventninger til bioteknologi – både i retning af håb og skræk – skyldes at der har været alt for megen formidling af bioteknologisk forskning på et alt for tyndt grundlag. Jeg vil ikke gøre mig til talsmand for et synspunkt, der hævder at bioteknologisk forskning ikke skal formidles. Men det er interessant at overveje om en ansvarlig og demokratisk forskningspolitik også nogen gange kan indebære at der sættes grænser for formidling? I den moderne opmærksomhedsøkonomi kan det føles tvingende nødvendigt at fremdrage de mest sensationelle aspekter af forskningen blot for at øge eksponeringen. Men det har nogle omkostninger som nok bør overvejes.

Under alle omstændigheder vil jeg konkludere, at i det aktuelle videnssamfund har forskning ingen automatisk autoritet eller legitimitet. Forskningens legitimitet må derimod skabes i skarp konkurrence med mange andre former for vidensproduktion. Og det gøres ikke ved, at forskere i ensomme og docerende monologer formidler deres viden, som om de talte til umælende lægfolk. Eller ved at forskningsresultater overdrives for at opnå eksponering i medierne. Tværtimod. Forskere, og andre der interesserer sig for forskningsformidling, må besinde sig på at målgrupperne er lige så mange som motiverne til at interessere sig for forskningsbaseret viden. Og derfor bør man måske ikke tale om forskningsformidling, men om dialogisk kommunikation og debat om forskning.